

KS. JÓZEF STALA
Tarnów

ROLA ZNAKÓW I SYMBOLI W KATECHEZIE O POKUCIE I EUCHARYSTII

Katecheza, wprowadzając w misterium Chrystusa, pomaga katechizowanym przechodzić od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od sakramentów do misteriów (por. KKK 1075). Przy pomocy znaków widzialnych prowadzi do zgłębienia niewidzialnych tajemnic Bożych (por. DCG 57). Dlatego wychowanie do symboli powinno przenikać programowe treści katechetyczne i stosowane metody dydaktyczne. Jest ono stosowaniem w religijnym przepowiadaniu tego, co widoczne, słyszalne czy postrzegane zmysłowo. Wydaje się zatem słusznym w tym artykule podjęcie zagadnienia znaków i symboli w katechezie o pokucie i Eucharystii. Najpierw zostaną wskazane podstawy teologiczne, po czym będą ukazane symbole, gesty i postawy związane z tymi dwoma sakramentami, a następnie zaprezentowana ich rola w katechezie przygotowującej do sakramentu pokuty oraz Eucharystii.

1. Podstawy teologiczne

Eucharystia i pokuta, choć są dwoma odrębnymi sakramentami, to stanowią zarazem głęboko spójny wymiar autentycznego życia w duchu Ewangelii, życia prawdziwie chrześcijańskiego (por. RH 20). Chrystus zapraszający na ucztę eucharystyczną to ten sam Chrystus, który wzywa do pokuty. Bez tego stałego i wciąż na nowo podejmowanego wysiłku w kierunku nawrócenia samo uczestniczenie w Eucharystii zostałyby przecież pozbawione swej pełnej skuteczności zbawczej. Człowiek już od momentu chrztu zostaje wewnętrznie przemieniony, otrzymuje udział w zbawieniu. Chrześcijaнин trwa jednak w tej nowej sytuacji życia tylko dotąd, dopóki nie popełni grzechu i nie utraci swego zjednoczenia z Chrystusem.

Dlatego Jezus już od początku swojej misji wzywał do nawrócenia, a z głoszeniem Ewangelii związane było także odpuszczanie grzechów¹. To nawrócenie wewnętrzne zmierza też do swojego uzewnętrznienia poprzez widzialne znaki, gesty i czy-

¹ Por. M. RUSECKI (red.), *Być chrześcijaninem dziś. Teologia dla szkół średnich*, Lublin 1992, s. 448.

ny pokutne (por. KKK 1430). Jednym z najbardziej wymownych spośród tych znaków jest władza odpuszczania grzechów, którą Jezus przekazuje swoim uczniom².

Opierając się na woli Chrystusa przekazanej w Piśmie Świętym, Kościół praktykował od początku swego istnienia odpuszczanie grzechów wiernym na różne sposoby. Do VI w. obowiązywała kanoniczna pokuta publiczna za grzechy ciężkie³. Jednocześnie istniały pozasakramentalne sposoby gładzenia grzechów, do których zaliczano głównie post, jałmużnę i modlitwę. Od VI w. sakramentalna pokuta była już powtarzalna i miała charakter prywatny. Od połowy X w. pojednania udzielano bezpośrednio po wyznaniu grzechów (spowiedź). Na ten czas przesuwa się także zadośćuczynienie. Ten sposób przyjmowania sakramentu pokuty obowiązywał z niewielkimi zmianami do czasów obecnych⁴. Sobór Trydencki podkreślał, że władza kluczy została zastrzeżona tylko biskupom i księżom. Mogą oni odpuszczać ważne grzechy tylko wtedy, kiedy otrzymali władzę święceń i jurysdykcję⁵. Jak Chrystus są powołani, by wzywać grzeszników do nawrócenia i na nowo prowadzić ich do Ojca, poprzez posługę miłosierdzia⁶.

Sprawowanie pokuty jest częścią liturgii Kościoła, która jest równocześnie działaniem boskim i w pełni ludzkim, uzewnętrznionym w znakach, a zarazem sięgającym głębi ludzkiego ducha. Formuła rozgrzeszenia ukazuje współdziałanie przebaczonego Boga z działaniem Kościoła, reprezentowanego w sakramencie pokuty z jednej strony przez spowiednika, z drugiej zaś przez penitenta⁷. Formuła rozgrzeszenia wyraża istotne elementy tego sakramentu: Ojciec miłosierdzia jest źródłem wszelkiego przebaczenia. Dokonuje On pojednania grzeszników przez Paschę swojego Syna i dar Ducha Świętego, za pośrednictwem modlitwy i posługi Kościoła (por. KKK 1449).

Rozgrzeszenie kapłańskie jest czymś na kształt aktu sądowego, w którym kapłan jako sędzia wydaje wyrok (BF VII, 461)⁸.

Tę prawdę, że kapłan udziela odpuszczenia grzechów mocą Ducha Świętego, wyraża symbolicznie gest włożenia rąk na głowę penitenta lub przynajmniej wyciągnięcia nad nim (w jego kierunku) prawej ręki przez kapłana podczas wypowiedzienia słów rozgrzeszenia. Cały proces pokuty–pojednania składa się z czterech pod-

² Por. JAN PAWEŁ II, Encyklika *Dives in Misericordia*, nr 8; K. ROMANIUK, *Pokuta. Dzieło pojednania człowieka z Bogiem, a postuga apostołska*, w: *Ewangelizacja i nawrócenie. Program duszpasterski na rok 1995/1996*, Katowice 1995, s. 81–82.

³ Por. B. TESTA, *Sakramenty Kościoła*, t. IX, Poznań 1998, s. 230–231.

⁴ RUSECKI (red.), *dz. cyt.*, s. 449.

⁵ Por. TESTA, *dz. cyt.*, s. 236–239.

⁶ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o postudze i życiu kapłanów*, rozdz. II: *Duchowość kapłańska. Sakrament pokuty*, w: *Ewangelizacja i nawrócenie*, s. 153–154.

⁷ Por. S. CZERWIK, *Odnowiona liturgia pokuty i pojednania*, w: *Sakramenty w odnowie. Sakrament pokuty*, Katowice 1980, s. 189.

⁸ Por. TESTA, *dz. cyt.*, s. 240.

stawowych czynności, w których również dostrzegamy działanie Boga, spowiednika i penitenta, sprawujących liturgię Kościoła: żal za grzechy (por. KKK 1453; RP 2), wyznanie grzechów (por. KKK 1456)⁹, zadośćuczynienie (por. RP 3)¹⁰ i rozgrzeszenie (por. KPK 966, 976)¹¹. W tych czterech czynnościach spotyka się człowieka, który całym sercem pragnie się nawrócić do Boga, i Bóg, który pobudza do nawrócenia i udziela przebaczenia¹². Akty te są istotnymi częściami pokuty, koniecznymi do ważności sakramentu i pełnego odpuszczenia grzechów.

Eucharystia zajmuje szczególne miejsce wśród sakramentów świętych. Jej wyjątkowe znaczenie wynika stąd, że Chrystus utrwalił w niej zbawczą Ofiarę Krzyża i polecił swojemu Kościołowi, aby ją ponawiał w sposób sakramentalny, jako Pamiątkę Jego męki, śmierci i zmartwychwstania, sakrament miłosierdzia i znak jedności (por. KL 47). Chrystus świętował Paschę i podczas swej ostatniej Paschy ustanowił nową pamiątkę, ofiarę i ucztę Nowego Przymierza, czyli Eucharystię¹³. Na Ostatniej Wieczerzy, jako na uczcie paschalnej, Jezus pełnił rolę ojca rodziny, gospodarza domu. Dlatego był zobowiązany do wykonywania przepisanych rytuałem gestów oraz do wyjaśnienia sensu uczty i pokarmów. Gesty i słowa Jezusa wyjaśniały Ostatnią Wieczerzę z uczniami, odbywaną w bliskiej relacji z Jego śmiercią. Chleb i wino przekazane przez Jezusa Dwunastu są Jego Ciałem i Krwią. Jezus, ustanawiając gest chleba i wina, pragnie dać uczniom i wszystkim ludziom udział w tym najwyższym akcie miłości, zrealizowanym na krzyżu, a oznaczanym już rzeczywiście w darze ze swego Ciała i Krwi — na Ostatniej Wieczerzy. Ten akt najwyższy, łącznie z całym swoim ziemskim życiem, sam Jezus polecił uczniom upamiętniać. Wywodząc się z Wieczerzy, Eucharystia jest posiłkiem, w którym sprawuje się pamiątkę Odkupienia i przymierza zawartego w śmierci Chrystusa. Celebrując Eucharystię, Kościół, dzięki Duchowi Świętemu, ma świadomość tego, co czyni, oraz łask, jakie otrzymuje. Kościół apostołski przyjmuje polecenie Jezusa, aby spełniać ten gest, a zarazem celebrować pamięć zbawczego dzieła Jezusa¹⁴.

W Piśmie Świętym, jak też w Tradycji czy w późniejszym nauczaniu Magisterium Kościoła, pojawiają się liczne nazwy służące określeniu Wieczerzy Pańskiej. Do najbardziej symbolicznych spośród tych określeń, jakie wymienia Katechizm Kościoła Katolickiego, należą (por. KKK 1328–1332): (a) łamanie Chleba — określenie to ma swoje podłoże w goście ojca rodziny żydowskiej, który na początku posiłku, jakim rozpoczynał się obchód szabatu, a także na początku wieczerzy paschalnej, odmawiał błogosławieństwo i łamał chleb. Tę czynność wykonywał Jezus,

⁹ Por. RUSECKI (red.), *dz. cyt.*, s. 451.

¹⁰ Por. *tamże*, s. 451; TESTA, *dz. cyt.*, s. 248.

¹¹ Por. CZERWIK, *art. cyt.*, s. 193.

¹² Por. *tamże*, s. 190.

¹³ Por. RUSECKI (red.), *dz. cyt.*, s. 470–471.

¹⁴ Por. TESTA, *dz. cyt.*, s. 174–179.

jak o tym świadczą ewangeliczne opisy rozmnożenia chleba, oraz opisy Ostatniej Wieczerzy. Uczniowie z Emaus „poznali Pana przy łamaniu chleba”¹⁵; (b) chleb aniołów — nazwa ta opiera się na typologicznej interpretacji daru manny, jaki otrzymywali od Boga Izraelici podczas wędrówki przez pustynię. Lud Nowego Przymierza otrzymuje Chleb eucharystyczny jako „Wiatyk” — pokarm na drogę ku zmartwychwstaniu i życiu wiecznemu, którego jest już teraz zadatkiem i zapoczątkowaniem (por. J 6,50-51.54)¹⁶.

Nawiązując do słów i gestów Jezusa, i rozwijając obrzędowe dziedzictwo judaizmu, narodziła się liturgia chrześcijańska. Gest Eucharystii realizuje się przez chleb i wino. Na gest ten składają się również słowa konsekracji, które są powtórzeniem słów ustanowienia z Ostatniej Wieczerzy (por. EE 48)¹⁷. Uczta eucharystyczna jest uczta „świętą”, w której prostota znaków kryje niezmierną głębię świętości Boga. Wiara Kościoła w tajemnicę eucharystyczną wyraziła się poprzez wewnętrzną postawę pobożności oraz przez szereg zewnętrznych wyrazów. Jeśli udział w liturgii i w celebracji Ofiary eucharystycznej nie znajduje kontynuacji w duchowej ofierze całego życia, jest pustą formą bez treści, jest przejawem faryzeizmu (por. EE 49)¹⁸.

2. Symbole liturgiczne

2.1. Ołtarz

W Starym Testamencie ołtarz był wyrazem czci dla Boga, miejscem spotkania z Bogiem, miejscem modlitwy i składania ofiary. Budowanie ołtarza dla Pana było równoznaczne z uznaniem Jego wielkości, Jego majestatu. W Nowym Przymierzu ołtarzem stał się przede wszystkim krzyż, na którym Jezus Chrystus złożył ofiarę z siebie, jednając ludzi z Bogiem¹⁹. W kościele ołtarz jest stołem, na którym sprawuje się świętą ofiarę pod postaciami chleba i wina. Św. Paweł nazywa ołtarz „stołem Pana” (1 Kor 10,21). Ołtarz symbolizuje osobę Jezusa Chrystusa. Zasadniczą i jedyną funkcją ołtarza jako „stołu Ciała Pańskiego” jest przygotowanie na nim, poprzez ofiarę Chrystusa składaną pod postaciami chleba i wina, pokarmu na ucztę. Dzięki tej ofierze i uczcie gromadzi Jezus Chrystus wokół ołtarza w jedno Lud Boży

¹⁵ Zgromadzenia eucharystyczne pierwszych chrześcijan są określane tym mianem w Dziejach Apostolskich: „Wszyscy, którzy spożywają jeden łamany chleb — Chrystusa, wchodzą we wspólnotę z Nim i tworzą w Nim jedno ciało” (1 Kor 10,16-17). Gest ten posiada także charakterystyczną wymowę podczas Mszy św.

¹⁶ Por. S. CZERWIK, *Spojrzenie na misterium Eucharystii w dokumentach posoborowych i w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, w: A. DURAK (red.), *Łódzkie Sympozja Liturgiczne*, t. II, Kraków 2000, s. 136-143.

¹⁷ Por. TESTA, *dz. cyt.*, s. 209.

¹⁸ Por. CZERWIK, *Spojrzenie na misterium Eucharystii*, s. 147.

¹⁹ Por. W. GŁOWA, *Służba Boża*, Lubaczów 1986, s. 124.

i tworzy z niego swoje Ciało — Kościół. Oznakami czci wobec Chrystusa, którego symbolizuje ołtarz, jest głęboki ukłon przed nim, całowanie i okadzanie ołtarza oraz przykrywanie go białym obrusem. Obrus symbolizuje szaty Zbawiciela, a zwłaszcza płótno, w które owinięto martwe ciało Pana Jezusa przed złożeniem Go w grobie. Okadzenie ołtarza jest uznaniem kapłańskiej godności Jezusa Chrystusa. Ukłon przed ołtarzem jest oznaką czci wobec Boga; jest pomniejszeniem siebie przed Kimś, kto godny jest największego uwielbienia i czci. Pocałunek ołtarza jest wyrazem czci, uszanowania i miłości względem Chrystusa, wyrazem wdzięczności za Jego miłość ku nam, która objawiła się zwłaszcza w Ofierze krzyżowej²⁰.

2.2. Chleb i wino

Również głęboka symbolika chleba i wina odgrywa ważną rolę w życiu religijnym i liturgicznym. Człowiek wierzący w Izraelu składał chleb Bogu w ofierze, a także jako ofiarę „pierwocin”, jako wyraz wdzięczności za zbiory. Chleb odegrał także ważną rolę w życiu i działalności Jezusa. Wykorzystał On w całej pełni symbolikę chleba w swym przepowiadaniu, ale przede wszystkim w ustanowieniu Eucharystii²¹. Dlatego patrząc na chleb konsekrowany, który nie jest już zwyczajnym chlebem, lecz chlebem błogosławionym, powinniśmy zawsze dziękować Bogu za dar chleba, od którego zależy nie tylko doczesne życie ludzkie, ale i życie wieczne. Chleb jest symbolem życia oraz rzeczy materialnych i duchowych, które służą życiu²².

W Starym Testamencie wino, podobnie jak chleb, odgrywało też dużą rolę w kulcie. Składano z niego ofiary, stanowiło ono część ofiary pierwocin. Było symbolem przyjaźni oraz wszelkiej radości. W księgach prorockich wino było zapowiedzią zbawienia, którego Bóg udzieli w czasie ostatecznym (por. Am 9,14; Iz 25,6). W Nowym Testamencie „nowe wino” symbolizuje z kolei czasy mesjańskie i zapowiada ucztę w królestwie niebieskim. Do niej to, a także do uczty paschalnej, nawiązuje Chrystus w czasie Ostatniej Wieczerzy, przemieniając wino w swoją Krew i ustanawiając w ten sposób Eucharystię. Wino przemienione w Krew Chrystusową swą symbolikę czerpie z krwi, która ocaliła Żydów w noc paschalną w Egipcie, z krwi składanej Bogu na ofiarę w Starym Testamencie i krwi przelanej przez Chrystusa na krzyżu. Zmieszanie wina z wodą oznacza natomiast zjednoczenie Chrystusa z wiernymi (por. Ap 17,15). Może ono oznaczać także zjednoczenie natury boskiej z naturą ludzką w Chrystusie, albo jeszcze krew i wodę, jakie wypłynęły z przebitego boku Chrystusa na krzyżu²³.

²⁰ Por. *tamże*, s. 124–125; T. SINKA, *Zarys liturgiki*, Kraków 1997, s. 101.

²¹ Por. *Bóg – człowiek – świat. Ilustrowana encyklopedia dla młodzieży*, Katowice 1991, s. 42.

²² Por. GŁOWA, *dz. cyt.*, s. 127; E. STANIEK, *Kościół i sakramenty*, Kraków 1995, s. 168.

²³ Por. SINKA, *dz. cyt.*, s. 193.

2.3. Kielich

Jest to naczynie, w którym dokonuje się przemiana wina w Krew Chrystusa w czasie Ofiary eucharystycznej. Zazwyczaj jest wykonany ze srebra, złota lub połączony. Kielich jest symbolem zbawienia. Krew Chrystusa miała dokonać pełnej ekspiacji, ustanawiając równocześnie wieczne przymierze z Bogiem. Ta ofiara to kielich, który Ojciec podaje do wypicia własnemu Synowi (por. J 18,11)²⁴, a On przyjmuje go, aby zbawić ludzi²⁵.

2.4. Patena

Patena jest naczyniem liturgicznym używanym we Mszy św., którą kapłan kładzie na czarze kielicha, umieszczając na niej hostię. Ze względu na swoje przeznaczenie powinna być wykonana ze szlachetnego materiału, podobnie jak kielich. Szlachetność materiału apeluje o czystość duszy, do której w Komunii świętej przychodzi Jezus Chrystus pod postacią Chleba. Patena powinna wywołać u każdego uczestnika Najświętszej Ofiary pytanie: Czy dołączam do Niepokalanej Hostii ofiarę ze siebie, czy na tej patenie jest dzisiaj cząstka eucharystycznego Chleba dla mnie, jak często posilam się tym Chlebem dającym życie wieczne?²⁶

3. Gesty i postawy

3.1. Znak krzyża

To jeden z najważniejszych gestów liturgicznych. Jest on znakiem zbawienia, jest wyznaniem wiary w Chrystusa ukrzyżowanego i w Trójcę Przenajświętszą, znakiem błogosławieństwa i zwycięstwa²⁷. Znak krzyża czyniony na początku Mszy św. przypomina, że już rozpoczęło się uobecnianie Ofiary krzyżowej Jezusa Chrystusa i człowiek zostaje od razu w nią włączony wraz ze swoimi krzyżami i cierpieniami oraz z tym wszystkim, co przyniósł na Euahrystię, aby dołączyć to do Ofiary z Ciała i Krwi Pańskiej²⁸. Zaś na końcu, przyjmując błogosławieństwo, jako owoc krzyżowej śmierci Jezusa Chrystusa, chcemy przypieczętować to wszystko, czym zostaliśmy ubogaceni, uczestnicząc w Najświętszej Ofierze, aby niczego nie stracić, by móc dzielić się tym z innymi.

²⁴ Por. M. LURKER, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, t. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 192.

²⁵ Por. GŁOWA, *dz. cyt.*, s. 131.

²⁶ Por. *tamże*, s. 131; B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. I, Poznań 1989, s. 135; STANIEK, *dz. cyt.*, s. 169.

²⁷ Por. SINKA, *dz. cyt.*, s. 88.

²⁸ Por. LURKER, *dz. cyt.*, s. 102.

3.2. Uderzenie się w piersi

Gest uderzenia w piersi oznacza serce skruszone, które w pokorze pragnie przebaczenia. Bijąc się w piersi, każdy z ochrzczonych, który razem z braćmi bierze udział w celebracji sakramentalnej, zdaje sobie sprawę, że to właśnie serce człowieka zamyka się na kontakt z Bogiem, jedynym sensem życia ludzkiego. Ręka w tym geście oskarża serce człowieka, z którego wypływa całe zniewalające go zło. Niezbędna jest zmiana wewnętrznego nastawienia, wewnętrzne zezwolenie na to, aby Bóg uchwycił nas w swoje ręce i wyzwolił z niewoli grzechu. Ten gest jest uzewnętrznieniem wiary w miłosierdzie Boże. Podkreśla też świadomość bliskości Boga, mimo oddalenia od Niego. Uderzając się w piersi, uczeń Jezusa pragnie odzyskać serce skruszone i pokorne, które jest ofiarą miłą Bogu. Gest pokutny, jakim jest uderzenie w piersi, uwidacznia postawę wyznania wiary oraz ufności w miłosierdzie Ojca²⁹.

3.3. Gest złożonych rąk

Gest ten został zapożyczony z rytuału feudalnego — jako gest przysięgi wierności i oddania się lennika w ręce i opiekę swego pana³⁰. Gest ten w pełnej swojej formie został zachowany jeszcze w liturgii święceń kapłańskich i oznacza on cześć i posłuszeństwo wobec przełożonych. Mówi on o oddaniu i poddaniu Bogu. Złożone ręce do modlitwy uczą nas o konieczności codziennego oddawania się Bogu w ręce i równocześnie przypominają nam, że przyjdzie dla każdego człowieka taki dzień, kiedy już po raz ostatni tutaj na ziemi odda się Bogu w ręce, a następnie stanie przed Nim jako swoim Sędzią i Zbawicielem³¹.

3.4. Znak pokoju

W czasach apostołskich występuje on przede wszystkim jako pocałunek pokoju, symbol braterskiej wspólnoty ochrzczonych. Obecnie zamiast pocałunku mamy znak pokoju w postaci skłonu głowy w kierunku osób znajdujących się obok lub często w postaci podania sąsiadom ręki. Tak pocałunek, jak i znak pokoju są wyrazem pojednania członków wspólnoty, którzy chcą dać wyraz prawdziwej wspólnoty z Chrystusem i braćmi w Komunii św. Konsekwencją tego gestu ma być pokój realizowany na co dzień, a więc obrzęd ten ma o wiele szersze zadanie³².

²⁹ Por. A. DONGHI, *Gesty i słowa. Wprowadzenie do języka symbolicznego*, tł. A. Hajduk, Kraków 1999, s. 43–45.

³⁰ Por. J. STEFAŃSKI, *Liturgia dla każdego*, Gniezno 1995, s. 43.

³¹ Por. *tamże*, s. 174; GŁOWA, *dz. cyt.*, s. 142–143.

³² Por. JAN XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, nr 167.

3.5. Postawa stojąca

Radość ze spotkania we wspólnocie wyraża się przez postawę stojącą: podkreśla ona całą gamę uczuć i wewnętrznych przekonań, które ożywają, kiedy dusza staje w obecności Boga i czuje się w pełni sobą, wchodząc z Nim w dialog. Pozostajemy w postawie stojącej, w pozycji wyprostowanej, ponieważ stajemy naprzeciw Tego, który wyznacza i określa nasze życie, nadając mu sens i wypełniając je. Człowiek przed swoim Bogiem powstaje, aby powiedzieć, że On jest jedynym Panem, i aby podkreślić wielki szacunek, jaki człowiek powinien okazywać Najwyższemu.

Postawa stojąca symbolizuje wstępowanie człowieka świadomego, że jego historia życia jest „wznoszeniem się” do pełni zjednoczenia z Bogiem, w oczekiwaniu na osiągnięcie ostatecznej chwały. Ta postawa wydaje się mieć szczególne znaczenie podczas naszego wyznawania wiary, podczas modlitwy eucharystycznej, ponieważ wtedy zaświadczyliśmy, że prawda, która pochodzi z wysoka i oświeca naszego ducha, jednoczy nas w wewnętrznej wspólnocie z Chrystusem. Postawa stojąca jest przejawem wiary modlącej się, która ogłasza całemu światu, że zbawienie przychodzi z wysoka. Zaproszenie do przyjęcia postawy stojącej, które kieruje do nas liturgia, wyraża radość naszego serca, pragnącego wzrastać w naśladowaniu Chrystusa umarłego i zmartwychwstałego podczas owocnego pielgrzymowania przez pustynię życia z wiarą w Misterium Paschalne³³.

3.6. Postawa klęcząca

Postawa klęcząca już u pogan była uważana za postawę pokutną, ale była także wyrazem głębokiej adoracji. U Izraelitów i w Nowym Testamencie postawa ta łączy się z poczuciem miłości i grzeszności człowieka względem Boga³⁴. W dzisiejszej liturgii mszalnej klęczymy podczas Przeistoczenia i w czasie obrzędów Komunii św. Należy wtedy pamiętać o adoracji Najświętszego Sakramentu i o swojej małości wobec Boga, który przyszedł na ołtarz pod postacią Chleba i Wina. Trzeba też właśnie wtedy, w postawie klęczącej, ofiarować Ciało i Krew Jezusa Chrystusa oraz siebie samego Bogu Ojcu. Swoją małość i grzeszność wyrażamy również klęcząc w czasie Komunii św.³⁵ Poprzez postawę klęczącą wyrażamy także głęboką świadomość naszego grzechu³⁶.

3.7. Postawa siedząca

Postawa ta jest w liturgii związana ze słuchaniem i rozważaniem słowa Bożego. Kiedy kapłan głosi słowo podczas celebracji liturgicznej, wierni przybierają postawę

³³ Por. DONGHI, *dz. cyt.*, s. 21–23.

³⁴ Por. NADOLSKI, *dz. cyt.*, s. 123.

³⁵ Por. *tamże*, s. 124.

³⁶ Por. DONGHI, *dz. cyt.*, s. 26.

uczniów słuchających słów Nauczyciela podczas Kazania na górze lub odtwarzają zachowanie Marii, która siedząc u stóp Jezusa, słucha Jego słów, za co otrzymuje pochwałę. Pozycja siedząca podkreśla stan oczekiwania, sprzyja skupieniu, medytacji oraz kontemplacji, jest przejawem chęci odkrywania prawdziwego sensu życia. Postawa siedząca wyraża wielkie pragnienie wspólnoty. Serce człowieka, kiedy się raduje, dostrzega konieczność „siedzenia z braćmi”, aby uczynić ich uczestnikami swej radości. Postawa ta, podkreślając radość odpoczynku, jest ukierunkowana na ostateczne zjednoczenie w Bogu³⁷.

4. Znaki i symbole obecne w katechezie przygotowującej do sakramentu pokuty

Aby przybliżyć katechizowanym sakrament pokuty, katechizmy posługują się licznymi obrazami. Należy wyjść przede wszystkim od uświadomienia uczniom, czym jest grzech, oraz ukazania prawdy, że Bóg kocha człowieka mimo jego słabości. W tym miejscu katechizm przytacza zwykle fragment Pisma Świętego (por. Rdz 2,16-17; 3,1-6.14-15) — ukazując upadek pierwszych ludzi. W obrazie tym grzech jest związany z chęcią poznania dobra i zła, pragnieniem decydowania o dobru i złu, domaganiem się autonomii etycznej. Zerwanie owocu jest tu symbolem wewnętrznego „nieposłuszeństwa”, wyboru na przekór Bogu, szukania wolności i szczęścia na własnych drogach. Ta próba fałszywej autonomii burzy więź osobistą między człowiekiem a Bogiem, jaka istniała w raju. Adam kryje się wraz z żoną między drzewa, odczuwa strach, bo zrozumiał cały ciężar swej samotności.

Odtąd każdego grzesznika prześladowe to Boże wezwanie: „Adamie, gdzie jesteś?” Grzech więc wszedł na świat jako efekt wolnego wyboru człowieka. Jest on świadomym i dobrowolnym odejściem od Boga. Człowiek zrezygnował z Boga, ale Bóg tak szybko z nas nie rezygnuje. To my Go opuszczamy, On nas natomiast nigdy³⁸. Dzieje człowieka na ziemi stają się długim pasmem zmagania i walk pomiędzy dobrem i złem. Sakrament pokuty jest odnowieniem przyjaźni z Bogiem. Po grzechu pierworodnym wszyscy ludzie odziedziczyli skłonności do grzechu. Mówi o tym kolejny obraz zawarty w katechizmie: Kain i Abel (por. Rdz 4,2-12). Oto bunt człowieka przeciw Bogu prowadzi do walki człowieka z człowiekiem: „Kain rzucił się na swego brata, Abla, i zabił go”. Królowanie grzechu, które się rozpoczęło w raju, ma już pierwsze ofiary. Historia jednak nie kończy się bynajmniej zwycięstwem szatana. Protoewangelia rozbrzmiewa bowiem wielkim głosem nadziei. Bóg nie opuszcza grzesznika i w karze okazuje miłosierdzie. Grozi siedmiokrotną pomstą

³⁷ Por. *tamże*, s. 30–32.

³⁸ Por. M. CZAJKOWSKI, *Słowo Boże w odnowionych obrzędach pokuty. Komentarze do perykop biblijnych*, w: A. SKOWRONEK (red.), *Sakrament pokuty*, Katowice 1980, s. 248.

temu, kto ośmieliłby się podnieść rękę na Kaina, bo oddaje go pod opiekę jego szczepu³⁹. Obraz ten przypomina katechizowanym, jak wielkim nieszczęściem jest grzech, który może podzielić nawet rodzonych braci, zachęca do walki ze światem grzechu, gdyż każdy człowiek musi przyjąć odpowiedzialność za własne postępowanie.

Tę walkę z grzechem oraz postawę pokuty i nawrócenia podejmujemy szczególnie w okresie Wielkiego Postu. Pan Jezus przez słowa Pisma Świętego wzywa do poprawy postępowania i odwrócenia się od zła: „Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” (Mk 1,14-15). Ewangelia — dobra nowina przyniesiona ludziom przez Jezusa — to dobra nowina o prawdzie, o nadziei, o pokoju, Bożej obietnicy, nieśmiertelności i zbawieniu⁴⁰. Uczniowie przy okazji katechezy wielkopostnej poznają symbole liturgiczne i zwyczaje religijne Wielkiego Postu, a w szczególności symbolikę pokuty wyrażoną np. poprzez posypanie głów popiołem. Dla Kościoła Wielki Post to czas nawrócenia, odejścia od grzechu, czas przemiany serca i sposobu myślenia. Tak pojmowane nawrócenie wymaga ofiary, zaparcia się siebie, walki ze sobą. Uznajemy, że jesteśmy grzeszni i że jesteśmy gotowi podjąć trud przemiany. Dlatego schylamy głowę przed kapłanem i przyjmujemy popiół⁴¹.

Chrystus jako Dobry Pasterz troszczy się również o te owce, które nie należą jeszcze do Jego owczarni, pragnie je przyprowadzić i zgromadzić w jednym Kościele, aby nastąpiła jedna Owczarnia i jeden Pasterz. Poprzez ten obraz uczeń uświadamia sobie, że Jezus Chrystus przyszedł na świat, aby dać zbawienie wszystkim ludziom; że zbawienie jest bezinteresownym darem, który człowiek winien z miłością i wdzięcznością przyjąć, oraz analizuje swoje postępowanie względem Chrystusa. To, że grzech jest dla człowieka większym nieszczęściem od najcięższej nawet choroby, Pan Jezus ukazał np. wtedy, kiedy odpuścił grzechy paralitykowi, lecząc w pierwszej kolejności jego duszę. W tym obrazie uzdrowienia paralityka od tych, którzy proszą o uzdrowienie, wymaga Jezus głębokiej wiary. Tak jak uzdrowienie, tak i odpuszczenie grzechów podporządkowane jest wierze. To wiara jest podstawą odpuszczenia grzechów przez Jezusa⁴².

Drogą powrotu do Boga jest sakrament pokuty. Chrystus ustanowił sakrament pokuty dla wszystkich grzeszników w Kościele, a przede wszystkim dla tych, którzy po chrzcie popełnili grzech ciężki i w ten sposób utracili łaskę chrztu. Sakrament pokuty daje im nową możliwość nawrócenia się i odzyskania łaski usprawiedliwienia. Wzorem nawrócenia jest syn marnotrawny powracający do swego Ojca (por. Łk 15,11-24; KKK 1446). Ale Jezus przytacza tę przypowieść również po to, by ukazać miłosierdzie Ojca, który się nam, w przeciwieństwie do nas, nigdy nie zgubi, który

³⁹ Por. *tamże*, s. 249.

⁴⁰ Por. W. BARCLAY, *Ewangelia według św. Marka*, tł. A. Kircun, R. Kowalczyk, P. Kuciński, Warszawa 1987, s. 36–39.

⁴¹ Por. *Bóg – człowiek – świat*, s. 222.

⁴² Por. CZAJKOWSKI, *art. cyt.*, s. 299.

czeka, wypatruje, wybiega naprzeciw, pierwszy otwiera ramiona. Obraz jest ten szczególnie wymowny, kiedy weźmiemy pod uwagę, że szanujący się człowiek Wschodu nigdy nie biegnie. Objęcie syna za szyję — to z kolei uniemożliwienie mu obowiązkowego w takiej sytuacji padnięcia na twarz. Niższy całuje dłoń, sługa — nogi, w twarz całują się tylko równi. Najlepsza suknia przeznaczana jest zwykle dla gościa honorowego. Pierścień na rękę — to przekazanie władzy. Sandały to dosyć duży luksus — sługa biega zawsze boso. Z kolei uczta — to radość, święto, przyjaźń. Kiedy Bóg odnajduje ciągle nowych celników i grzeszników, wszyscy powinni się wraz z Nim cieszyć⁴³. Jezus wiedział doskonale, że jak długo człowiek żyje z daleka od Boga, tak długo naprawdę nie jest sobą. Sobą jest tylko wtedy, gdy wraca do domu Ojca. Jezus bez wątplenia nie wierzył w całkowitą deprawację człowieka. Obraz ten na pierwszym miejscu stawia Boże przebaczenie. Bóg przebacza człowiekowi jego grzechy, nie czyniąc mu nawet przy tej okazji żadnych wymówek.

W przypowieści tej dostrzegamy jeszcze jedną symboliczną postać. To starszy brat, który właściwie smuci się z powrotu do domu młodszego brata. Jego postawa świadczy o zupełnym braku współczucia. Spotykamy się tutaj z zadziwiającą prawdą, że łatwiej jest wyznać grzech Bogu, niż człowiekowi, że Bóg w swoich sądach jest łaskawszy od wielu tzw. „świętych”, a miłość Boża sięga o wiele dalej niż miłość ludzka. Człowiek, który zrywa przyjaźń z Bogiem, staje się słaby, samotny, nieszczęśliwy. Bóg jednak wciąż daje mu szansę. Czeka na jego powrót, przebacza i przyjmuje w poczet swoich dzieci. Uczniowie, poznając rolę sakramentu pokuty w życiu chrześcijanina, dostrzegają potrzebę częstego podejmowania decyzji o pojednaniu z Bogiem i wzbudzaniu w sobie postawy nawrócenia. Aby otrzymać przebaczenie grzechów, należy jednak za nie żałować. Uczniowie dowiadują się o tym na przykładzie Piotra. Jego zaparcie (por. Łk 22,61-62) uczy, że żal za grzechy jest najważniejszym warunkiem sakramentu pokuty. Karą za grzech jest tu nie tyle gniew Jezusa, co Jego pełne bólu spojrzenie. Jednak w tym poniżeniu i opuszczeniu Jezus pozostaje Panem, który nawraca i przebacza, chociaż głosi nie Ewangelię siły, ale miłości. Innym ważnym warunkiem sakramentu pokuty jest postanowienie poprawy. Katecheza wskazuje na potrzebę nawrócenia oraz walki z grzechem i pokusami na przykładzie kobiety cudzołożnej (por. J 8,11). Chrystus usprawiedliwia winną, objawiając przez to, iż sąd Boży to łaska i przebaczenie. Cudzołożnica symbolizuje tu ludzkość, która została uratowana przez Chrystusa. Świadomi naszego grzechu przyjmujemy spotkanie i diałóg wiary, który nam Chrystus ofiaruje. Jezus był przekonany o tym, że z Jego pomocą grzesznik posiada w sobie możliwość, aby stać się świętym. Jezus postawił tę kobietę przed wyborem powrotu do starego życia lub sięgnięcia po nowe drogi życia z Nim⁴⁴. Jezus, przebacząc grzesznikom nawet największe ich grzechy, ukazuje w ten sposób swoje miłosierdzie, które objawił m.in. św. Faustynie:

⁴³ Por. *tamże*, s. 305–306.

⁴⁴ Por. W. BARCLAY, *Ewangelia św. Jana*, tł. K. Bednarczyk, Warszawa 1987, s. 12–15; CZAJKOWSKI, *art. cyt.*, s. 309.

Spójrz Faustyno, z mojego serca wypływają strumienie miłości i łaski. Pałają mnie płomienie miłosierdzia. Tak bardzo chcę przytulić do siebie wszystkich ludzi, chcę przebaczać im ich grzechy.

Aby powrót do przyjaźni z Bogiem i ludźmi był pełny, konieczne jest wynagrodzenie za popełnione grzechy. O potrzebie oraz sposobach zadośćuczynienia za wyrządzone krzywdy uczniowie dowiadują się w oparciu o kolejny obraz. Jest ukazana postać Zacheusza (por. Łk 19,8-9) — grzesznika, zwierzchnika celników, wielkiego zdziercę w oczach swoich rodaków. Człowiek ten usłyszał jednak o Jezusie, wokół którego gromadzą się celnicy i grzesznicy. Nagle zatęsknił za spotkaniem z Nim, postanowił szukać miłości Bożej, chciał pokazać swoimi uczynkami, że jest już nowym człowiekiem⁴⁵. Symboliczna postać Zacheusza ma ukazać cechy prawdziwego nawrócenia: odwrócenie się od zła, wynagrodzenie krzywd, uczynki miłości. Chrystus także dziś wzywa do wewnętrznej zmiany na lepsze.

Syn Boży stał się człowiekiem i przebywał między ludźmi, aby ich uwolnić z niewoli grzechu i wezwać z ciemności do swojego przedziwnego światła. A po swoim zmartwychwstaniu zesłał Ducha Świętego na Apostołów, aby mieli władzę odpuszczania i zatrzymywania grzechów (por. J 20,22-23). Zlecił im posłannictwo głoszenia w Jego imieniu pokuty i odpuszczenia grzechów wszystkim narodom. Od tej chwili Kościół nie zaprzestał nigdy wzywać ludzi do nawrócenia z grzechów i przez sprawowanie pokuty ukazywać zwycięstwa Chrystusa nad grzechem⁴⁶. Władza odpuszczania i zatrzymywania grzechów, podarowana uczniom wraz z Duchem Świętym, to ciągle promieniowanie miłości Syna Człowieczego — Sędziego Wszechświata.

5. Znaki i symbole w katechezie o Eucharystii

Prawo do korzystania z daru Eucharystii otrzymał każdy chrześcijanin już na chrzcie świętym. Zadaniem katechezy jest jednak uzdolnić katechizowanego do brania w niej jeszcze pełniejszego udziału, do korzystania ze wszystkich owoców Eucharystii. W Starym Testamencie czytamy o szczególnej opiece Boga nad Izraelitami. Bóg troszczy się nie tylko o ducha swego narodu, ale także o jego ciało, dając mu chleb z nieba, czyli manę (por. Wj 16,4-16.31-35). Ten właśnie pokarm Izraelitów w drodze do Ziemi Obiecanej stał się figurą Eucharystii, a chleb, o którym mówi Jezus, stanowi podstawę nowego kultu, który jest oddawaniem czci Bogu „w duchu i prawdzie” (J 4,23). Starotestamentalne bogactwo idei religijnych związane z wydarzeniem manny zostaje odniesione do Eucharystii, Ciała i Krwi Pańskiej. Również w ten sposób Eucharystia objawia się katechizowanym jako wielkie dzieło Boga od

⁴⁵ Por. CZAJKOWSKI, *art. cyt.*, s. 307–308; W. BARCLAY, *Ewangelia św. Łukasza*, Warszawa 1984, s. 321–324.

⁴⁶ Por. *Jezus Chrystus z nami. Podręcznik do katechizacji dzieci najmłodszych*, t. II: W. KUBIK (red.), *Spotkanie z Jezusem w eucharystycznej wspólnoty*, Warszawa 1984, s. 426–427.

wieków zapowiadane⁴⁷. Obraz ten nie tylko ukazuje Opatrzność Bożą nad narodem wybranym, ale kształtuje w uczniach postawę wdzięczności za dar Eucharystii. Eucharystia jest streszczeniem zwycięskiego dzieła krzyża, zmartwychwstania i uwielbienia Chrystusa. Jest ona podstawą nadziei chrześcijanina, nadaje sens jego życiu i śmierci.

Chleb podtrzymuje życie, jest tworzywem życia, ale tutaj życie oznacza coś o wiele więcej niż zwyczajna egzystencja. To życie jest nowym związkiem z Bogiem, zależnością od Niego, bliskością i posłuszeństwem miłości. Taka zależność staje się możliwa tylko przez Jezusa Chrystusa. To On daje życie, jest istotą życia, jest chlebem życia. Jezus mówi o tych, którzy do Niego przychodzą, których daje Mu Bóg. Uczeń, poznając Jezusa jako „Chleb życia”, dostrzega potrzebę częstego przyjmowania Komunii św. jako zadatku życia wiecznego. Obrzędowe i sakramentalne uobecnienie ofiary Nowego Przymierza dokonuje się poprzez „konsekrację”, czyli słowa wypowiedane przez celebrującego kapłana nad chlebem i winem. Poprzez te słowa i czynności dokonuje się ofiara Chrystusa, którą on sam podczas Ostatniej Wieczerzy ustanowił, gdy złożył w ofierze swoje Ciało i Krew pod postaciami chleba i wina, i dał apostołom do spożywania i picia, polecając, by wciąż uobecняли to misterium. Ofiara krzyżowa ponawia się w czasie każdej Mszy św. Kościół, powtarzając ryt eucharystyczny, uobecnia Mękę i Zmartwychwstanie Jezusa, łączy się poprzez wiarę z tym wydarzeniem, odnawiając swoją wdzięczność i miłość względem Zbawiciela⁴⁸.

Pełne i doskonałe uczestnictwo we Mszy św. polega na przyjęciu podczas niej Ciała Pańskiego. Zawsze wtedy, gdy przyjmujemy Komunię św., Chrystus czyni nas podobnymi do siebie do tego stopnia, że kiedyś nawet nasze ciało wskrzesi i uczyni podobnym do swego. Toteż zadaniem katechezy jest wtajemniczenie w misterium Eucharystii po to, aby wierni zechcieli w pełni w niej uczestniczyć. Nasz udział we Mszy św. powinien być świadomy, pełny i owocny. Świadomie uczestniczy w Eucharystii ten, kto rozumie, co dokonuje się na ołtarzu, wie, jakie znaczenie mają gesty i czynności wykonywane przez kapłana i wiernych.

Rozpatrując symbolikę Eucharystii, nie sposób pominąć znaków, gestów i symboli liturgicznych, które są stosowane i omawiane na katechezie, a których znajomość ułatwia przeżywanie Mszy św. Na katechezie podejmujemy wysiłek wychowania dzieci do czynnego i świadomego udziału w liturgii, a szczególnie w liturgii eucharystycznej. Poprzez gesty pomagamy im w pełniejszym, zarówno zewnętrznym, jak i wewnętrznym zaangażowaniu całej jego osobowości w sprawy Boże i ludzkie, które dochodzą do głosu szczególnie w modlitwie i czynnościach liturgicznych Kościoła. Także postawy ciała, poniekąd warunkujące czynny udział w liturgii, znalazły swoje miejsce w przekazie katechetycznym.

⁴⁷ Por. A. PACIOREK, *Motyw manny w mowie eucharystycznej Jezusa*, w: S. SZYMIK (red.), *Biblia o Eucharystii*, Lublin 1997, s. 168–172.

⁴⁸ Por. R. RUBINKIEWICZ, *Eucharystia źródłem jedności*, w: SZYMIK (red.), *dz. cyt.*, s. 56–57.